

MEGJEGYZÉSEK A KÉSŐRÓMAI KÜLPOLITIKÁHOZ A DUNAI TARTOMÁNYOKBAN 382-IG

KISS MAGDOLNA

Jordanes a gót származású történetíró, aki egyik művében, a *Geticaban* a gótok történetét írta meg, olyan jelentős eseményekről is tudósít, melyek a kortársak szemében a Nyugat Római Birodalom végének kezdetét jelentették. A későbbi kutatásban is felmerült hasonló vélemény, illetve az egyik igen veszélyeztetett provincia, Pannonia történetében egy választóvonalat láttak.¹

A szövegrészlet így hangzik: *sed Theodosio principe pene tunc usque ad disperationem egrotanti datur iterum Gothis audacia divisoque exercitu Fritigernus ad Thessaliam praedandam, Epiros et Achaiam digressus est, Alatheus vero et Safrac cum residuis copiis Pannoniam petierunt. Quod cum Gratianus imperator, qui tunc a Roma in Gallis ob incursione Vandalorum recesserat, conperisset, quia Theodosio fatali desperatione succumbente Gothi maius saevirent, mox ad eos collecto venit exercitu, nec tamen fretus in armis, sed gratia eos muneribusque victurus, pacemque, victualia illis concedens cum ipsis inito foedere fecit.*²

A kutatás körülbelül 80 éve keresi a választ azokra a kérdésekre, hogy a szövegben említett törzseket milyen jogállással és milyen céllal telepítették Pannonia és Thrákia földjére, jelenlétüket hogyan lehet mind a régészeti mind az írott források segítségével kimutatni, illetve milyen hatást gyakoroltak a tartományok és ezen keresztül az egész Római Birodalom életére. Az eddigi ismeretek alapján egyelőre kilátástalannak tűnik megnyugtató megoldást találni, a továbbiakban én is csupán arra vállalkozom, hogy a meglévő eredményeket összegezzem, és néhány megállapítást újragondolását javaslom.³

Az idézett sorok érthetőbbé tételéhez röviden összefoglalom az előzményeket.

375-től a hunok népe megjelent a Dnyeszter vidékén, ahol megtámadták, és uralmuk alá hajtották a keleti gótokat. A tőlük távolabb élő nyugati gótok csoportokra szakadtak, és némi töprengés után egyik részük Fritigern vezetésével 376-ban bebocsátást kért a Római Birodalomtól. Megígérték, hogy hűséges alattvalók lesznek, és zsoldosként a római hadsereghez lépnek be. Valens császár annak reményében, hogy ezzel jó katonákra tesz szert, engedélyt adott a határ átlépésére. A gótok félve a hun veszélytől olyan gyorsan érkeztek, hogy a rómaiak elvesztették fölöttük az ellenőrzést, sőt a helyzetet kihasználva a nyugati

gótokkal együtt megjelent egy keleti gót- alán-hun törzsszövetség is Alatheus és Safrac vezetésével. A barbárok nagy száma miatt, valamint az ellátásukkal megbízott római tisztek visszaélése következtében hamarosan élelmiszerhiány és egyéb probléma lépett fel. A növekvő elkeseredés a gótokat lázadásra készítette. A felkeléssé nőtt lázadás leverésére Valens császár maga indult el. 378 augusztus 9-én folyt le a végzetes csata a rómaiak és a barbárok között, ahol a császár is elesett.⁴

A csata azonban korántsem volt olyan végzetes a rómaiak számára, mint ahogy az első pillanatban látszott.⁵ A gótok nem tudták kihasználni a győzelmüket, de azért továbbra is sok nehézséget okoztak a rómaiaknak. Kis csapatok pusztították Fritigern vezérlete alatt a görög területeket, Alatheus-Safrac népe Pannoniára támadt. Tovább növelte a rómaiak problémáit, hogy Theodosius, az újonnan kinevezett hadvezér súlyosan megbetegedett, ezért Gratianus császárnak személyesen kellett megjelennie a Dunánál, hogy ebben a szorongató helyzetben egy jó megoldást keressen. Feltehetően 380-ban kötötte Alatheus és Safrac törzsszövetségével ezt a szerződést, amire az előbbi Jordanes szöveg utal, és telepítette le őket Pannoniában, ahol egyébként is zsákmányszerzés miatt tartózkodtak.⁶

A gót-hun-alán törzsszövetség jogállására vonatkozóan igen hiányosak az adatok. Jordanes műve mellett, egy Zosimos részletet említhetünk, ahol a szerző elég zavarosan írja le az eseményeket, illetve Pacatus panegyricusa jöhet még számításba.⁷

Alatheus és Safrac népével együtt említett Fritigern gótjairól azonban sokkal több utalást találunk a forrásokban, amelyek segítségével következtethetünk a Pannoniába letelepített barbárok jogállására, helyzetére is.⁸

Többen egyre inkább hajlanak arra a feltételezésre, hogy ez a 380-ban kötött szerződés az alapját képezte a nyugati gótokkal 382-ben létrehozott egyezménynek.⁹ Mielőtt a szerződéseket értékelnék, nézzük meg, mi az, ami biztosan megállapítható a két egyezményből.

Az a tény nem vitatható, hogy mindkét barbár népcsoportnak megengedték a császár jóváhagyásával a birodalomba történő betelepedést, ami mégcsak nem is tekinthető a 4. század újszerű politikai eszközének. Hiszen az idegen törzsek

betelepítése a Római Birodalomba a császárkor folyamán mindig fontos részét jelentette a római külpolitikának.¹⁰

A telepítések célja sokféle, de eléggé világos volt. Egyrészt ezzel igyekeztek a határnál kialakult feszültséget csökkenteni, másrészt a beköltöző barbárok személyében a birodalmi földekre olcsó munkaerőt, hadseregbe újoncokat nyertek. Most csak két példát említek a 4. században kötött egyezmények közül, amelyekkel közelebről megvizsgálhatjuk az eddigi betelepítések jellegét.

296 táján Galerius harcolt a basternák, karpok, valamint a szarmaták ellen. Az eseményt Orosius és Eutropius közli, mindkét szöveg hangsúlyozza, hogy a barbárokat, mint hadifoglyokat kis csoportra osztva valószínűleg katonai ellenőrzésre majd szolgálatra a római limes táboraiban helyezték el. Ennél az esetnél a betelepítés egy büntető akció volt a rómaiak részéről.¹¹

Természetesen ezzel a problémát, amit az okozott, hogy az Alföldön élő szarmatákra germán népek, főleg a gótok nyomása nehezedett, nem oldották meg. A szarmaták a gótok támadása miatt a rómaiakhoz fordultak segítségért, illetve ennek kicsikarására törtek be a limes egyes pontjain. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy a rómaiak Constantinus idején mind a szarmatákkal, mind a gótokkal béke és szövetségi szerződést kötöttek. Valószínűleg a szarmatákkal létrehozott egyezmény értelmében épült a Dunakanyartól a Vaskapuig az Alföldön végighúzódó 500 km hosszú sáncrendszer, az úgynevezett Csörszárók, amelynek feladata az volt, hogy a szarmaták földjét megvédje a germánok támadásaitól. A földsánc építésének azonban nemcsak az ideje, hanem az eredménye is kérdéses.¹²

334-ben Constantinusnak több mint 300 000 szarmatát kellett a saját kérésükre felvennie a birodalomba. A szarmaták uralkodó rétege ugyanis a gótok ellen, mivel nem bíztak eléggé a római segítségben, felfegyverezték a szolgálkat, ők azonban a gótok helyett uraikra támadtak, és menekülésre készítették őket. Az eseményekről Anonymus Valesianus tudósít.¹³

A szövegben feltűnik néhány homályos pont. Egyrészt az említett szám túl magasnak látszik, másrészt, mit ért a szerző ezen a szarmatákra vonatkozó megfogalmazáson: akiknek hűsége kétségesnek bizonyult. Talán e barbár népek, mint római szövetségesnek, főként mivel a rómaiak által emelt sáncrendszeren belül laktak, semmilyen katonai önálló akciót nem szabadott kezdeni?¹⁴

A római határ mellett de azon kívül élő szövetségesek szuverenitásának kérdése nem egészen egyértelmű. Valentinianus császár erődítményt kívánt építeni a Rajnával, illetve a Dunával szomszédos alemannok valamint a quadok földjén, azonban mindkét nép tiltakozott függetlenségük megsértéséért.¹⁵

Visszatérve Anonymus szövegéhez, igen érdekesnek tűnik, hogy az uralkodó szarmatákkal, akik szolgálkat nyomására, de végül is szabadon döntöttek úgy, hogy bebocsátást kérnek a birodalomba, a római kormányzat mégis csaknem hasonlóan bánt, mint a 296 körül szerzett hadifoglyokkal, a birodalom különböző részeibe szétosztotta őket.

Miroslava Mirkovič nemrégén összefoglalta a 4. századi betelepítés problémakörét, és megállapította: hogy minden néppel illetve törzssel, akiket a Római Birodalomba betelepítettek, figyelmen kívül hagyva, hogy harcok során győzték le őket, vagy szabad akaratból a császár engedélyével lépték át a határt, úgy bántak, mint deditionii-vel, azaz fegyvertelenül és a rómaiak ellenőrzése után jöhettek be a birodalom területére. A fegyverforgatókat távolabbi vidékekre sorozták be katonának, családtagjaikat, pedig a provinciákban colonusként telepítették le, és tőlük a továbbiakban adót és újoncot vártak.¹⁶ Ez a megállapítás túlzottan általánosnak tűnik, bár az igaz, hogy a kormányzat számára a hadsereg utánpótlása igen fontos volt, és Constantinus valószínűleg ennél a telepítésnél is besorozta az arra alkalmasakat, mégis, ahogy a libenter szó, valamint szarmata családok beköltöztetése Itáliába is mutatják, hogy ebben az esetben a szabad szarmaták valamivel jobb bánásmódban részesülhettek.¹⁷

Ahogy már az eddigiekből is kitűnt, a betelepítés végső soron csak a külpolitikai bonyodalmaknál és mindkét részről kényszermegoldásként működött. Hiába jelentette Róma számára a hadierő felfrissítését, mégis veszélyforrást rejtett egy idegen barbár nép léte a birodalmon belül. Ugyanakkor a barbárok számára is csak végső menedék volt a beköltözés, amit egyrészt az mutat, hogy fenyegető vész helyzetben, és akkor is hosszabb tanakodás után vállalták a betelepítéssel járó kötelezettségeket, másrészt az, hogy a rómaiak büntetésként szintén éltek ezzel a módszerrel.¹⁸

Mindezek után térjünk vissza azon gótok helyzetére, akik 380, 382-ben kötöttek a birodalommal egy megtelepedési és szövetségi szerződést. Mind a nyugati gótok mind Alatheus és Safrac népe esetében megfigyelhetjük, hogy ők nem, mint hadifoglyok vagy túsok, esetleg menekültek, hanem, mint szabad emberek kötöttek egyezményt a rómaiakkal. A kutatás legújabb összehasonlító vizsgálata kimutatta Fritigern gótaival kapcsolatban, hogy először fordult elő a római külpolitikában, hogy a frissen letelepített barbárok szabad emberként tagozódtak a római hadseregbe, ahol saját vezetés alatt önálló segédcsapatot alkottak. A gótokat nem osztották szét a provinciákba, hanem egy meghatározott területen telepedhettek le. Továbbá adómentességet élveztek, sőt évente bizonyos pénzösszeget is juttattak nekik. Talán nem rendelkeztek teljes polgárjoggal, de jogilag és politikailag autonóm közösséget

alkottak a birodalmon belül. Ez az úgynevezett szövetséges alattvalói viszony az eddigi római jogi gyakorlathoz képest újszerűnek tűnik és elentmondást takar, ezért több kérdést fölvet.¹⁹

Mi volt az oka, hogy a gótokkal ilyen szokatlanul előnyös szerződést kötöttek, valóban előnyös volt-e ez a szerződés? Milyen következménnyel járt ez az egyezmény a birodalomra nézve?

A hadrianopolisi csata után az ellenfelek átmenetileg nehéz helyzetbe kerültek. A római hadvezetést Theodosius betegsége hátráltatta, a gótok éhségtől, pestistől szenvedtek, vezetőik egymás ellen harcoltak, azaz az elfoglalt területen nem volt életterük.²⁰

A szerződés végső soron Gratianus, illetve Theodosius jó politikai érzékét mutatja, akik kihasználták a gótok nehézségeit. Jóllehet a rómaiak bizonyos mértékig elismerték a barbárok hódítását, és egy rendhagyó szerződést kötöttek velük, de ezzel viszonylagos békét teremtettek az említett vidékeken, és még katonákhoz is jutottak. Az egyezmény mindkét fél számára kompromisszumos megoldás volt. Jordanes (Get. 137.) megemlíti, hogy a gótok a birodalomba történő betelepedésük után igen hamar úgy viselkedtek a földek régi birtokosaival, mint polgárok és urak, tehát mint a megszerzett római földek jogos tulajdonosai, ami lehetetlenné tette, hogy a rómaiak velük szemben is változatlanul alkalmazzák az eddig megfigyelt bánásmódot, ugyanakkor a hadrianopolisi csata előtt elért eredményekhez képest a barbárok is kénytelenek voltak engedelmeket tenni 382-ben.²¹

Meg kell jegyezni, hogy három esetben halunk olyan idegen törzsekről, akik a római területen autonóm módon éltek, ezek a Marcus Aureliushoz átállt cotinusok és naristak, valamint egy markomann csoport saját vezérrel Gallienus idején. De a cotinusok és naristák hamarosan római polgárok lettek, a markomannok pedig Gallienus utódja alatt elveszítették kedvezményüket, és mint milites limitanei szolgáltak a hadseregben.²² Az eddig említett példák jól mutatják a római külpolitikában érvényesülő tendenciát, amely a betelepített idegenek különállását igyekszik megszüntetni.

A gótok esetében szintén kérdéses, hogy meddig tudták megőrizni az egyezményben megállapított kivételes helyzetüket. Themistios nem hagy kétséget afelől, hogy a rómaiak ezt a szerződést egy átmeneti megoldásnak gondolták, és nem adták fel azt a reményt, hogy a gótoktól hamarosan adót szedhetnek, tehát az általuk elfoglalt terület újból római provincia lesz.²³

Habár a forrásokból nem derül ki a 380-ban kötött szerződés pontos tartalma, mégis több kutató feltételezi, hogy Alatheus-Safrac népe is hasonló jogokat és lehetőségeket élvezett Pannonia földjén, mint a nyugati gótok. Ennek megfelelően, és Amantius Iovia püspökének felira-

ta alapján, amely arról szól, hogy a püspök két nép lelkipásztora volt, helyezik a gót-hun-alán foederati székhelyét Pannonia Secunda-ba és Saviába, azaz a Drávától délre.

Legutóbb Soproni Sándor foglalta össze az e témára vonatkozó nézeteket, és teljességgel kizárta, hogy e régió lehetett a betelepített barbárok székhelye. Amellett, hogy e népcsoporthoz köthető régészeti leletek nem kerültek innen elő, nem tartja elképzelhetőnek, hogy egy ilyen stratégiai-lag fontos területre, amit jelentős kereskedelmi és hadi utak szeltek át, ami Sirmiumhoz, a császári székhelyhez és Itáliához közel volt, barbár lakosság letelepedését engedélyezze a már megerősödő római kormányzat.²⁴ Szerinte ezt a törzsszövetséget, amely katonailag és politikailag kisebb jelentőségű volt, mint a Fritigern vezette nyugati gótok, a római vezetés kisebb csoportokban a Drávától északra, mindenekelőtt a limesnél és Valeria tartományban telepítette le, illetve a fegyverforgatókat a római határkatonaság a limitanei közé sorozta be.²⁵

Ezzel az eddigiek alapján igen hihető megállapítással kapcsolatban felmerül két kérdés, Alatheus és Safrac népe valóban kisebb jelentőségű volt-e, és hogyan bizonyítható szálláshelyük az említett területeken?

A törzsszövetség számáról nincs megbízható adatunk, a forrásokban és feldolgozásokban elentmondásos utalásokat találhatunk.

Bizonyos forráshelyek nem zárják ki azt a lehetőséget, hogy azonos, vagy legalább is hasonló politikai erőt jelentettek, mint Fritigern gótjai. Jordanes (Get. 134.) „et duces, qui regum vice illis praeerant, id est Fritigernus, Alatheus et Safrac... mondatával azonosságjelet tesz Fritigern, Alatheus és Safrac méltósága közé.²⁶ Úgy tűnik katonai jelentőségük sem lehetett megvetendő, hiszen a hadrianopolisi csata sorsát az ő lovaságuk döntötte el.²⁷ Pannoniai fosztogatásuk megfékezésére Gratianus jelentős haderővel „... ad eos collecto venit exercitu...” érkezett Gallia felől, de eltekintett a harctól, inkább békés megoldást keresett, ami a 380-as szerződésben realizálódott.²⁸ Valószínűleg ezzel azt szerette volna véglegesen megakadályozni, hogy Alatheus és Safrac elkülönült csapatai újra csatlakozzanak Fritigernék seregéhez, és közösen vegyék fel a rómaiak ellen a harcot, igazából együtt jelentettek ők igazi veszélyt.

Számukat Várady László 20 000 fegyverforgatóra becsülte, minthogy családosan érkeztek, ez körülbelül 100 000 ember lehetett.²⁹ Ebben a kérdésben inkább Soproni Sándornak van igaza, amikor ezt a számot túlzottnak tartja.³⁰

Ebből a szempontból érdekes megfigyelni, hogyan írja le Ammianus Marcellinus a dunai átkelest 376-ban.³¹ A folyó meg volt duzzadva a gyakori esőktől. Az Alavivus, Fritigern vezette gótok átkelése éjjel-nappal folyt, csapatokként hajókon,

tutajokon és kivájt fatörzseken érkeztek. Alatheus és Safrac népe nem kapott engedélyt a határátlépésre, ezért amikor a parti őrség a nyugati gótokkal volt elfoglalva, és észrevették, hogy az ő megakadályozásukra a két part között állandóan cirkáló hajók egy idő óta nem jelentkezik, sebteben összetákoltt tutajokon átkeltek a megáradt Dunán.

Igen nehéz elképzelni, hogy csaknem 100 000 ember, vegyesen különböző neműek és életkorúak, az említett körülmények között, a római katonák figyelmét kijátszva átkelnek a folyón.

Ami a törzsszövetség szállásterületét, és a limes-erődítményekben történő besorozását illeti, érdemes megnéznünk Pacatus egyik részletét.

„Postremo populis barbarorum ultroneam tibi operam ferre uouentibus commilitum munus indulges, ut et limiti manus suspecta decederet et militi auxiliator accederet; qua tua benignitate pелlectae omnes Scythicae nationes tantis examinibus confluebant, ut quem remiseras tuis, barbaris uideris imperasse dilectum...Ibant sub ducibus uexillisque Romanis hostis aliquando Romanus, et signa contra quae steterat sequebatur, urbesque Pannoniae quas inimica dudum populatione uacuauerat miles implebat. Gothus ille et Chunus et Halanus respondebat ad nomen et alternabat excubias et notari infrequens uerebatur...”³²

A szövegben a 388-as csata előkészületeiről van szó, amikor Theodosius Magnus Maximus usurpator ellen vonult, aki 387-88-ban elfoglalta Sisciat. Theodosius a szövegben szereplő barbár csapatokkal kiegészített seregével Siscianál, majd Poetovionál legyőzte őt.³³

A kutatás megoldatlan kérdése az, hogy kik a szövegben szereplő gótok, hunok, alánok. Ezzel kapcsolatban több álláspont terjedt el, az egyes szavak fordítási lehetőségei szerint.

Alföldi András a — decedere, accedere — szavak eredeti jelentésére alapozva, megállapította, hogy itt nem a pannoniai barbárokról, hanem a római határon kívülről toborzott népekről van szó, és ebből a Pacatus részletből nem következik, hogy a pannoniaiak részt vettek volna a sisciai csatában.³⁴

Várady László az említett két szó másik jelentését használva Alatheus és Safrac törzsszövetségét látja a szavak mögött, de a limes szerinte itt nem csak a határt, hanem a határprovinciákat jelenti.³⁵

Soproni Sándor nem kifogásolja, hogy Alatheus-Safrac népével azonosítsuk az itt szereplő barbárokat, sőt ő ezt a szövegrészletet, illetve folytatását annak bizonyítására használja, hogy az említett népeket a határhoz telepítették és határvédelemre kötelezték,³⁶ ami különösebb gondot nem is okozhatott nekik, hiszen érezhették annyira sajátjuknak Pannoniát, hogy érdekükben állt annak védelme.³⁷

Szerintem a kérdéses mondat megfogalmazása és az „ille” szó használata — az a bizonyos, ismert személy- jelentéssel, és ezzel a gótok kiemelése, a római hadvezetés számára a jobban közismert Fritigern gótjaira utalhat, míg az „alán” és a „hun” Alatheus-Safrac népét jelenti, a szerző a szövetségtől elkerülése végett nem ír kétszer gótról. Az „et...et”-mind...mind kifejezés pedig azt mutatja, hogy az említett törzseket azonos módon ítélték meg.³⁸

A fenti Pacatus részlettel kapcsolatban az is meglehetősen nagy vitát váltott ki a kutatásban, hogy milyen katonai egységek keretében vettek részt az újonnan betelepített barbárok a hadjáratban.³⁹

Legutóbb Rajmund Schulz szólott hozzá a kérdéshez, aki szerint itt rövidlejárátú toborzásokra gondolhatunk, nem a szokásos auxiliaként kezelt barbár csapatokról van szó, hanem azokról, akik a császár behívóparancsára most érkeztek, békeidőben pedig a rendes ripenses mellett látták el a határvédelmet.⁴⁰ Ugyanő kétféle, szerződéssel megkülönböztetett gót katonai egységről tesz említést.

1. gót önkéntesek, akik a szerződés után rögtön a római császári auxiliába, vagy mint auxilia a mozgó sereghez lettek besorolva.

2. Zárt gót egységek saját vezér alatt, akik a ripenses mellett állomásoztak és szövetség esetén a mozgó egységhez csatlakoztak. Gabonaellátást kaptak, rendkívüli ajándékot, és foederati-nak nevezték őket.⁴¹

A betelepített törzsek szálláshelyének meghatározásában az írott források mellett fontos szerephez jutnak az említett területeken végzett régészeti kutatások. Bizonyos viseleti tárgyakat és az úgynevezett besimított díszű kerámiát hozza összefüggésbe a kutatók egy része Alatheus és Safrac népével. Ebben a kérdésben két főbb álláspont alakult ki. Nemrégén Soproni Sándor feldolgozta a Duna-kanyar régészeti anyagát, és megállapította, hogy az itteni erődítményekben 380 után kimutatható építkezések és ez a kerámiafajta a szövetséges barbárok jelenlétére utal.⁴²

Vele szemben Ottományi Katalin ezt az árut római terméknek tartja, amivel nem lehet Alatheus Safrac népének pannoniai tartózkodását lokalizálni, már csak azért sem, mert ez a kerámiatípus túl nagy területen terjedt el.⁴³

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, ha a letelepítések jogi hátterét vizsgáljuk, illetve az ókori szerzőknél található utalásokból próbálunk a szerződésekre következtetni, akkor az a nézet erősödik meg, hogy Alatheus és Safrac valamint a nyugati gótok népének rendhagyó módon történő betelepítése a szembenálló felek számára kényesermegoldás volt, amellyel a Római Birodalom viszonylagos békét és katonákat, a barbárok a provinciák talaján életteret nyertek. Akár elfogad-

juk, akár megkérdőjelezzük azokat az elméleteket, amelyek szerint e kétféle népcsoporttal azonos módon szerződött a római kormányzat, annyi mégis biztosan mondható, hogy ezek a szerződések a 4. század folyamán még nem jelentettek további gyakorlatot. Mihelyt a birodalom megerősödött, 386-ban már Theodosius a hagyományos módon telepítette le a legyőzött keleti gótokat Phrygiában, illetve hasonlóan járt el 392-ben Stilicho egy csoport nyugati góttal Thrákiában.⁴⁴

Legutóbb olyan nézet is felmerült a kutatásban, hogy 382-ben a nyugati gótokat az eddigi gyakorlattól kissé eltérő formában ugyan, de szintén „dediticii”-ként kezelték; a Jordanes szövegben hangsúlyozott „foedus” anakronizmus, amelynek a 6. században már van, de itt még nincs értelme.⁴⁵

Ha nem is fogadjuk el az említett nézetet teljesen, annyi az eddigiekből mindenesetre kiderült, hogy a római külpolitika fő célja a barbárokkal szemben a katonaszerzés volt, a betelepítettek és a szövetségesek legfontosabb feladatát a határvédelem jelentette, amit igyekeztek mindenféleképpen realizálni.

Alatheus és Safrac népével szemben a feltételezett csekélyebb számuk mellett talán az is elősegítette a római törekvések mielőbbi érvényesítését, hogy ők eleve három különböző etnikumhoz tartozó laza konföderációt alkottak.⁴⁶

Ezért nagyon valószínű, hogy mind a nyugati gótokat mind Alatheus és Safrac népét a birodalom

az eddigi gyakorlatnak megfelelően katonai céljaira használta, ezért a betelepített idegenek nyomait az erődítményekben, vagy azok előterében kell keresni.

Megjelenésüket régészeti módszerrel eddig még nem sikerült megnyugtatóan bizonyítani, de az is igaz, hogy a limesnek csak egy része igazán jól kutatott. Hasonlóan gondot okoz a besimított kerámia értékelése, amely több népcsoporthoz is köthető, különösen addig, amíg nem tudunk újabb rétegtani vizsgálattal pontosabb időrendet, esetleg csoportokat felállítani. Így tehát ezzel a leletípussal nem igazolhatjuk egyértelműen, de nem is zárhatjuk ki a foederati jelenlétét.⁴⁷ Minthogy a kutatásban egy kissé túlértékelt gót-hun-alán törzsszövetség az elmondottak alapján nem lehetett nagy létszámú, és a római katonasággal közösen vállalhatták a határ védelmét, nem várhatjuk a hozzájuk tartozó régészeti leletanyagnak a római tárgyaktól való teljes elkülönülését, vagy tömeges előkerülését.⁴⁸

Az is igen valószínű, hogy e szövetségesek befogadásával nem veszítették el még a rómaiak a 4. században a kérdéses területek fölötti ellenőrzést, sőt az a tény, hogy 383-ban pannoniai gabona került Itália piacára, azt bizonyítja, hogy átmenetileg a viszonylagos nyugalom évei köszöntöttek e vidékre.⁴⁹

JEGYZETEK

- 1 Demandt 1989.137, 479.o. röviden összefoglalja az egykorú szerzők és a későbbi kutatók ilyen jellegű nézeteit, lásd még Jordanes *Get.242.*, hasonlóan rövid áttekintése a kérdésnek Harmatta 1976.; Mócsy 1990.50.o.
- 2 Jordanes: *Getica* 140-141., a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Ókortörténeti és Régészeti Tanszék hallgatói közössége e mű újabb fordítását tervezi, az eddig elkészült, és a fenti szakaszt is tartalmazó részlet magyar fordítását jegyzetekkel és magyarázattal lásd: Jordanes: *Getica* I. 1993 (1994).
- 3 Ez a tanulmány egy németül megtartott, és múlt évben megjelent előadásom alapján készült. Kiss 1994.
- 4 Az eseményekről és Alatheus-Safrac népről több munka jelent meg a szakirodalomban, itt én most csak a legfontosabakat említem meg: Seeck 1913. 98-99, 102-103, 104-105, 140-142.; Schmidt 1933.257-263.; a magyar kutatásban először Váczy 1940. 292, 299. hívta fel Alatheus és Safrac népre a figyelmet. Egy részletes, de vitatható könyv az említett törzsszövetségre vonatkozó irott forrásokkal és azok értékelése Várady 1969., aki eltúlozta e népcsoport jelentőségét. Viták Várady könyvéről: Mócsy 1971. 343-; Nagy 1971.69-; újabban Soproni 1978. 141-142, 200-206; 1985. 27-94, 95-100; Demandt 1989.120-126; Wolfram 1990.127-138, 251-252.
- 5 Ammianus Marcellinus a későrómai történetíró ezt a Hadrianopolis mellett lezajlott szomorú eseményt a Cannae-i vereséggel hasonlítja össze (XXXI. 13.18.). Wolfram 1990. 135. szerint ezzel azonban szinte azt sugallja, hogy Cannae-t Zama követte, ahol viszont a rómaiak ellenfele Hannibal szenvedett vereséget. A későbbi események Ammianus reményét igazolták.
- 6 A szerződéskötés időpontjához lásd Mócsy 1991. 50.o.; v.ö. Zos. IV.34.2., a szerződés eredményeképpen letelepítettek őket Pannoniában.
- 7 Zosimos IV. 34.1-3. ed. Mendelssohn, L. 1963.; lásd függelék 4., *Pacatus: Panegyriques Latins.* ed. Galletier, 1945-55. II (XII) 32, 34.
- 8 Schulz 1993. 178-179, itt a szerző a témára vonatkozó irott forrásokat is megadja.
- 9 Stallknecht 1967. 26.o.
- 10 de Ste Croix 1981.509-518.S. gyűjtötte össze a császárkor folyamán lezajlott betelepítésekre vonatkozó források helyeket egy kevés szakirodalmi utalással. Továbbá: Demandt 1989.270-272.,315-321.,488-492.; és Pannoniára vonatkozóan összefoglaló jelleggel: Mócsy 1962.; 1990..
- 11 Lásd az 1. 2. számú szöveget a függelékben: Eutropius IX.25.1-2. ed. Santini,C. 1979.; Orosius Adv. Pag. VII.25.11-13. ed. Zangemeister,C. 1889., továbbá Harmatta 1971. 265. o.; Galerius említett harcainak dátumához: Mócsy 1990. 46. és 15.jegyzet; továbbá Barnes 1982.56., szerinte az esemény 304-ben történt, v.ö.ugyanitt a 43. jegyzetet, a szármatákkal folytatott harc valamivel később zajlott le.
- 12 A Rausimodus-szal kötött szerződésről Stallknecht 1976.34.o., a gót Ariaricus-szal létrehozott egyezményhez Schulz 1993. 175.o. Itt most csak a legfontosabb publikációkat említem a sáncrendszer gazdag irodalmából: Patay 1965.; Soproni 1969.; 1985.; Mócsy 1975. 99-102.; 1990. 47. és 23., 24. jegyzet; Tóth 1976. 121.
- 13 Anon. Vales. VI.31-32., ed.König 1987., lásd 3. szöveg a függelékben, és v.ö. Barkóczy 1959. 449-450.
- 14 Anon.Vales.VI.32. v.ö. König 1987.175-176.

- 15 Az ókori szerzők munkáiból az olvasható ki, hogy a római hatalom számára nem létezett politikai határ, a katonai határ pedig a védelmi funkciók kívül azt a kiindulópontot jelentette, ahonnan Róma befolyást gyakorolhatott a különböző szomszédos törzsekre. Lásd Tacitus: *Germania*, Julius Caesar: *Commentarii de bello Gallico* a különböző népekkel kötött szövetségek leírása és az említett Ammianus XXVIII. 2.1-10.; XXIX.6. 2-5, 6- helyek, v.ö. Burian 1984. 618.o., lásd még Mócsy 1962. 576, 643.o.; Stallknecht 1967. 60.o. és Dittrich 1984. 92-107.
- 16 Mirković 1993. 429.o.
- 17 Mirković 1993. 429-430.; Barceló 1981. 116.o. és Schulz 1993. 144.S. *Notitia Dignitatum* occ. XLII, p. 49-63., v.ö. Barkóczi 1959. 444-446. Mócsy 1990. 239. megemlíti, hogy Marcus Aurelius az újonnan betelepítettekét óvatos megkülönböztetéssel kezelte, néhányan polgárjogot, adókedvezményt kaptak.
- 18 Jordanes *Getica* 131. a vizigótokról elmondja, hogy a hunoktól való nagy félelmük miatt...deliberarent, ambigebant, diuque cogitantes...a praeteritum imperfectum igealakok mégjobban megerősítik ezt a hosszantartó fontolgatást. V.ö. Schulz 1993. 57., 59.o.
- 19 Stallknecht 1967. 27. a betelepítettek államjogi helyzetére a „reichsangehörige Foederaten” kifejezést használja, azaz olyan idegenek, akik a birodalom területén élnek. Lásd még Soproni 1985. 86-, és a szerződések részletes magyarázatát Schulz 1993. 65-, valamint Mirković 1993.433.o.
- 20 Theodosius betegségéről: Jordanes, *Getica* 140-141., v.ö. Várady 1969. 419.o.82.j., aki felveti annak a lehetőségét, hogy itt Jordanes Theodosiust kedvezőbb színben kívánja feltüntetni, ezért a gótok pusztításait az uralkodó betegségével magyarázza. A gótok helyzetéről lásd Demandt 1989. 126. o. a forrásokkal és irodalommal.
- 21 Schulz 1993.71.o., Vörös 1994. 215-216. o.
- 22 Aurelius Victor *Epit.* 33.1.; Caes. 33. 6.; *Historia Augusta Gall.* 21. 3.; Trig. tyr. 3. 4.; *Notitia Dignitatum* occ. XXXIV. 24., v.ö. Stallknecht 1967. 23-24.; továbbá Mirković 1993. 433.
- 23 Schulz 1993.74.o. 118. jegyzet „...läßt auch Them. (or.XVI,211 d) keinen Zweifel daran, daß die Verträge von 382 Übergangslösungen waren, wenn er schreibt, daß die Goten in Zukunft Steuern zahlen werden. Dies bedeutet doch nicht anderes, als man hoffte, die zur Ansiedlung freigegebene Grenzdistrikte bald wieder als Provinzen dem Reich auch faktisch einverleiben zu können.” V.ö.Wirth 1991. 845.o.
- 24 A népcsoport településterületéről szóló vitát összefoglalta újabban Soproni 1978, 141-142; és 1985, 86-93.o. bőséges irodalommal.
- 25 Soproni 1985.90., 93.o.
- 26 Várady 1969. 405. 7. jegyzet szerint itt Jordanes, ahogy később is (Jord.140.) Alatheus és Safrac vezetőket nyugati gótként tünteti fel. Ezt én nem tartom teljesen hihetőnek, mert ugyanő világosan elkülöníti ezután egymástól térben is időben is a kétféle gót néppel kötött békeszerződéseket. (Jord 141.; 142-), v.ö. Schulz 1993.178.
- 27 Ammianus XXXI. 11.1.; 12., v.ö. újabban Wolfram 1990. 135-136., nyilvánvalóan döntő szerepüket a csata kimenetelében nem annyira katonai fölényüknek, hanem váratlan megjelenésüknek köszönheték.
- 28 Jordanes 141.
- 29 Várady 1969. 413-414.o. 64. jegyzet
- 30 Soproni 1985. 89.o.
- 31 Ammianus XXXI.4., 5.3.
- 32 Pacatus Paneg. II (XII) 32, 3-4.
- 33 Várady 1969. 58-, legújabban Soproni 1985.89., Wolfram 1991. 42-143.
- 34 Alföldi 1924-26. 67-68.o., hasonlólt ír Schmidt 1941. 260. és 4.j. ; 261.
- 35 Várady 1969. 50.o., szerinte ez a megfogalmazás inkább egy stílisztikai fogás, mint pontos leírás. Lásd ezzel szemben Harmatta 1970.284.o.
- 36 Soproni 1985. 89.o.
- 37 Soproni 1985.91.o.; v.ö. Wolfram 1990. 142-143. és 111.j.
- 38 Schulz 1993.65.,67. Szerinte Pacatus arra mutat, hogy ebben a kötelességteljesítésben, nincs különbség a gót, hun, alán között; ő is úgy értelmezi ezt a Pacatus szöveget, hogy Alatheus és Safrac népe mellett a nyugati gótokról szintén szó van itt. Sajátos véleményt képvisel Wirth 1994. 486., a nyugati gótok nem vettek részt a Maximus elleni csatában.
- 39 Tehát hová lettek a gótok besorozva a comitatenseshez, vagy a limitaneihez. Soproni 1985. 90 és 44.j.összefoglalja az eddigi nézeteket.
- 40 Schulz 67.o. és a 76.j. Említhetünk még egy Pacatus helyet:II (XII) 22.3. *Dicamne ego receptos servitum Gothos castris tuis militem, terris sufficere cultorem...*, bár hitele megkérdőjelezhető v.ö.Mirkovic 1993.431.o. 28.jegyzet, ahol Ulrike Asche:Roms Weltherrschaftsidee und Außenpolitik in der Spätantike im Spiegel der Panegyrici Latini Diss.Bonn 1983,120. megállapítására hivatkozik, és nem tartja jelentősnek ezt a panegyrikust ebben a kérdésben, minthogy, amit leír az a szokásos toposznak tekinthető. Ezzel szemben lásd Schulz 1993.178.o.d. pont, aki Them.or. XVIII,211a forrás helyére is utal.
- 41 Schulz 1993. 70.o.
- 42 Soproni 1978., és 1985.
- 43 Ottományi 1982., 1984., 1991.
- 44 Demandt 1989. 127.; Mirković 1993. 434.o.
- 45 Wirth 1994. 486.o.. V.ö. Schulz 1993. 70.o. ő ugyan nem kérdőjelezi meg a szó használatát, de feltételez egy haditechnikai jelentésbővülést, 178.o. a 382-es szerződést „Einseitig stilisierter Friedensvertrag mit Ansiedlungsbestimmungen und einseitiger Allianzbestimmung nach Deditio”-ként értelmezi.
- 46 A források többször tájékoztatnak minket a gótok körében tapasztalható viszályokról, szétválásokról, lásd: Jordanes *Getica*: 129., 131.,142., Ammianus Marcellinus XXXI.3. stb.
- 47 Lásd még Kiss 1992.
- 48 Grünwald 1986.10-11., szerinte a besimitott kerámiát a rómaiak a limes-katonaság számára készítették, ahol kevert lakosság élt. Mőzs 4 téglasírból, amely római temetkezési szokás, 3-ban torzított koponyájú halott került elő, ami viszont a hun, alán, gót népre jellemző, hasonló jelenség figyelhető meg Szabadbattyánon, Györkönyben és Csákváron is. lásd: Salamon-Lengyel 1980.98.o., Bóna 1993.186.o.
- 49 Mócsy 1990. 50.o.

IRODALOM

- ALFÖLDI 1924–26:**
Alföldi, A.: Untergang der Römerherrschaft in Pannonien I–II. Berlin-Leipzig 1924–26.
- BARCELÓ 1981:**
Barceló, P.: Roms auswärtige Beziehungen unter der Constantinischen Dynastie (306–363). Regensburg, 1981.
- BARKÓCZI 1959:**
Barkóczy, L.: Transplantation of Sarmatians and Roxolans in the Danube Basin. *ActaAnt* 7 (1959) 443–453.
- BARNES 1982:**
Barnes, T.: The new Empire of Diocletian and Constantine. London, 1982.
- BÓNA 1993:**
Bóna I.: hunok és nagykirályaik. Budapest 1993.
- BURIAN 1984:**
Burian, J.: Die römische Weltherrschaftsideologie und das spätantike Denken. in: *Klio*, Berlin 66/ 1984. 615–623.
- DE STE CROIX 1981:**
de Ste Croix, G.E.M.: The Class Struggle in the Ancient Greek World. London, 1981.
- DEMANDT 1989:**
Demandt, A.: Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–365. n. Chr. München, 1989.
- DITTRICH 1984:**
Dittrich, U-B.: Die Beziehungen Roms zu den Sarmaten und Quaden im vierten Jahrhundert n. Chr. (nach der Darstellung des Ammianus Marcellinus). Bonn, 1984.
- GRÜNEWALD 1986:**
Grünwald, M.: Ausgrabungen im Legionslager von Carnuntum. (Grabungen 1969–1977) Keramik und Kleinfunde 1976–1977. Wien, 1986.
- HARMATTA 1970:**
Harmatta J.: Gótok, hunok és alánok Pannoniában. *AntTan*. 17.1970. 282–286.
- HARMATTA 1971:**
Harmatta J.: Pannonia későantik fejlődésének problémái. Die Probleme des spätantiken Entwicklung Pannoniens. *AntTan* 18 (1971) 264–266
- HARMATTA 1976:**
Harmatta, J.: L'apparition des Huns en Europe Orientale. *ActaAnthung* 24. 1976. 277–283.
- JORDANES: GETICA I. 1994:**
Jordanes: *Getica* I. XXIV–XXVIII fordítás és magyarázat. szerk. Kiss, M. és Lengvári, I. in: *Specimina Nova. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történeti Tanszékének Évkönyve*. Pécs, 1993. (1994) 201–220.
- KISS 1992:**
Kiss, M.: Besimított kerámiák Lussonium erődjéből. Eingeläutete Keramiken aus der Festung Lussonium. *NyJAME* 30–32 (1987–1989) 1992, 113–127.
- KISS 1994:**
Kiss, M.: Zum Problem der barbarischen Ansiedlungen in Pannonien. in: *Specimina Nova. A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Történeti Tanszékének Évkönyve*. Pécs, 1993(1994). 185–200.
- KÖNIG 1987:**
König, I.: *Origo Constantini: Anonymus Valesianus*. Teil 1. Trier, 1987.
- MIRKOVIČ 1993:**
Mirkovič, M.: Ἰππῶοι und σιμμαχοι Ansiedlung und Rekrutierung von Barbaren bis zum Jahr 382. in: *Klassisches Altertum, Spätantike und frühes Christentum*. Adolf Lippold zum 65. Geburtstag gewidmet. Würzburg, 1993. 425–434.
- MÓCSY 1962:**
Mócsy, A.: Pannonia. in: *RE Suppl.* IX. (1962) 515–776.
- MÓCSY 1971:**
Mócsy, A.: Várady L.: Das letzte Jahrhundert Pannoniens. (Rez.) *AAHS* 23(1971) 343–
- MÓCSY 1975:**
Mócsy, A.: Pannonia a késői császárkorban. Budapest, 1975.
- MÓCSY 1990:**
Mócsy, A.: Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990.
- NAGY 1971:**
Nagy T.: Pannonia utolsó évszázada egy új monográfia megítélésében *AntTan* 18(1971) 69–Ottományi 1982: Ottományi, K.: Fragen der spätrömischen eingeläuteten Keramik in Pannonien. *DissArch* II.10(1982)
- OTTOMÁNYI 1984:**
Ottományi, K.: Későrómai besimított kerámia Nagykanizsán. *Zalai Gyűjt.* 1984. 18. 45–58.
- OTTOMÁNYI 1991:**
Ottományi, K.: Késő római kerámia a leányfalui őrtonnyból. *Stud. Com.* 22(1991) 5–144.
- PATAY 1965:**
Patay, P.: Bisherige Ergebnisse der Erforschung des Langwalle in der Ungarische Tiefebene. *ActaAnt et Arch.* VII. (1965) 97–105.
- SALAMON-LENGYEL 1980:**
Salamon, Á.-Lengyel, I.: Kinship interrelations in a fifth-century „Pannonian” cemetery: an archaeological and palaeobiological sketch of the population fragment buried in the Mőzs cemetery, Hungary. *World Archaeology* 12/II. 1980. 93–105.
- SEECK 1913 (1897):**
Seeck, O.: Geschichte des Untergangs der antiken Welt. I–VI., Berlin, 1897–1913, 1920–1921.
- SCHMIDT 1941:**
Schmidt, L.: Die Ostgermanen. München, 1941.
- SCHULZ 1993:**
Schulz, R.: Die Entwicklung des römischen Völkerrechts im vierten und fünften Jahrhundert n. Chr. Stuttgart, 1993.
- SOPRONI 1969:**
Soproni, S.: *Limes Sarmatiae*. *AE* 96(1969) 43–
- SOPRONI 1978:**
Soproni, S.: Der spätrömische Limes zwischen Esztergom und Szentendre. Das Verteidigungssystem der Provinz Valeria im 4. Jahrhundert. Budapest, 1978.
- SOPRONI 1985:**
Soproni, S.: Die letzten Jahrzehnte des pannonischen Limes. München, 1985.
- STALLKNECHT 1969:**
Stallknecht, B.: Untersuchungen zur römischen Aussenpolitik in der Spätantike 306–395. n. Chr. Bonn, 1967(1969)
- TÓTH E. 1976:**
Tóth, E.: Pannonia történetének problémája. *AntTan* 23(1976) 114–126.
- VÁCZY 1940:**
Váczy, P.: A hunok Európában. in: Németh Gy.: Attila és hunjai. Budapest, 1940. Reprint (1986) 61–143.

VÁRADY 1969:

Várady, L.: Das letzte Jahrhundert Pannoniens 376–476. Budapest, 1969.

VEH 1990:

Veh, O.: Zosimos: Neue Geschichte (deutsche Übersetzung), Stuttgart, 1990.

VÖRÖS 1994:

Vörös, A.: A 382-es szövetségi szerződés tulajdon- illetve birtokjogi vonatkozásairól. in: Jordanes: Getica I. 1994. 215-216.

WIRTH 1991:

Wirth, G.: Das Reich und die Barbaren. Bonner Jahrbücher. 191/1991. 844-849.

WIRTH 1994:

Wirth, G.: Römer, Siedler und Barbaren Zur Behandlung der „Dediticii“ im 4. Jhdt.in: Federazioni e federalismo nell' Europa antica Bergamo, 21-25. settembre 1992., Vita e Pensiero. Milano, 1994.

WOLFRAM 1990:

Wolfram, H.: Die Goten. München, 1990.

FÜGGELEK

1. Eutropius IX.25.1-2.

Pulso Narseo castra eius diripuit; uxores, sorores, liberos cepit, infinitam extrinsecus Persarum nobilitatem, gazam Persicam copiosissimam. Ipsum in ultimas regni solitudines egit. Quare ad Diocletianum in Mesopotamia cum praesidiis tum morantem ovans regressus ingenti honore susceptus est. Varia deinceps et simul et viritim bella gesserunt Carpis et Basternis subactis, Sarmatis victis, quarum nationum ingentes captivorum copias in Romanis finibus locaverunt.

2. Orosius Adv. Pag. VII.25.11-13.

extinctis Persarum copiis ipsoque Narseo in fugam acto, castra eius inuasit, uxores sorores liberosque cepit, immensam uim gazae Persicae diripuit, captiuos quamplurimos Persarum nobilium abduxit. reuersus in Mesopotamiam a Diocletiano plurimo honore susceptus est. postea per eosdem duces strenue aduersus Carpos Basternasque pugnatum est. Sarmatas deinde uicerunt: quorum copiosissimam captiuam multitudinem per Romanorum finium dispersere praesidia.

3. Anonymus Valesianus VI. 31-32.

Deinde aduersum Gothos bellum suscepit et inplorantibus Sarmatis auxilium tulit. ita per Constantinum Caesarem centum prope milia fame et frigore extincta sunt. tunc et obsides accepit, inter quos Ariarici regis filium. sic cum his pace firmata in Sarmatas versus est, qui dubiae fidei

pro<ba>ntur. sed servi Sarmatarum omnes aduersum dominos rebellant, quos pulsos Constantinus libenter accepit et amplius trecenta milia hominum mixtae aetatis et sexus per Thraciam, Scythiam, Macedoniam italiamque diuisit.

4. Zosimos IV.34. 1-3.

Θεοδοσιου τοινυν οντοζ εν τουτοιζ, Γρατιανοζ ο βασιλευζ εκπεμπει τοιζ κατα το 'Ιλλυριων κλιμα στρατιωτικοιζ ταγμασι στρατηγον Βιταλιανον, ανδρα πεπονκοσι τοιζ πραγμασι κατ' ουδεν αρκεσαι συναμενον. Τουτου δε ηγουμενου δυο μοιραι πωνυπερ τον 'Ρηνον Γερμανικων εθων, η μεν ηγεμονι Φριτιγενω χρομενη, η δε υπο 'Αλλοθεον και Σαφρακα τεταγμενη, τοιζ Κελτικοιζ εθνεσιν επικειμεναι κατεστησαν ειζ αναγκην τον Βασιλεα Γρατανον ενδουнай σφισιν, απολιπουσαιζ τα εν Κελτοιζ, δια του 'Ιστρου Παιονιαν και τον ανω Μυσιαν καταλαβειν ην γαρ αυτω λογοζ τε και σπουδη τεωζ απαλαγηναι τεζ συνεχουζ τουτων εφοδου. διαπλευσαντεζ ουν επι τουτοιζ τον 'Ιστρον, διανοουμενοι τε δια Παιονιαζ επι τον 'Ηπειρον διαβηναι, περαιωθηναι δε τον 'Αχελπον και ταιζ 'Ελληνικαιζ πολεσιν επιθεσθαι, τροφαζ πορισασθαι ωθηθησαν προτερον, 'Αθαναριχον <τε> παντοζ του βασιλειου των Σκυθων αρχοντα γενουζ εκποδων ποιησασθαι προζ το μηδενα κατα νωτου τον κωλυσοντα την αυτων επιχειριν εχειν.

ANMERKUNGEN ZU DER SPÄTRÖMISCHEN AUßENPOLITIK IN DEN DONAULÄNDISCHEN PROVINZEN BIS 382.

In dem Aufsatz handelt es sich, wie kann man mit der Analyse einiger bezüglich dieses Zeitraums schriftlichen Quellen und den neuen archäologischen Funden zusammen die alten

Probleme in der Verbindung mit der Ansiedlung der Goten und der Aufgabe der Provinz Pannonia Weitersuchen und die Fragen beantworten.